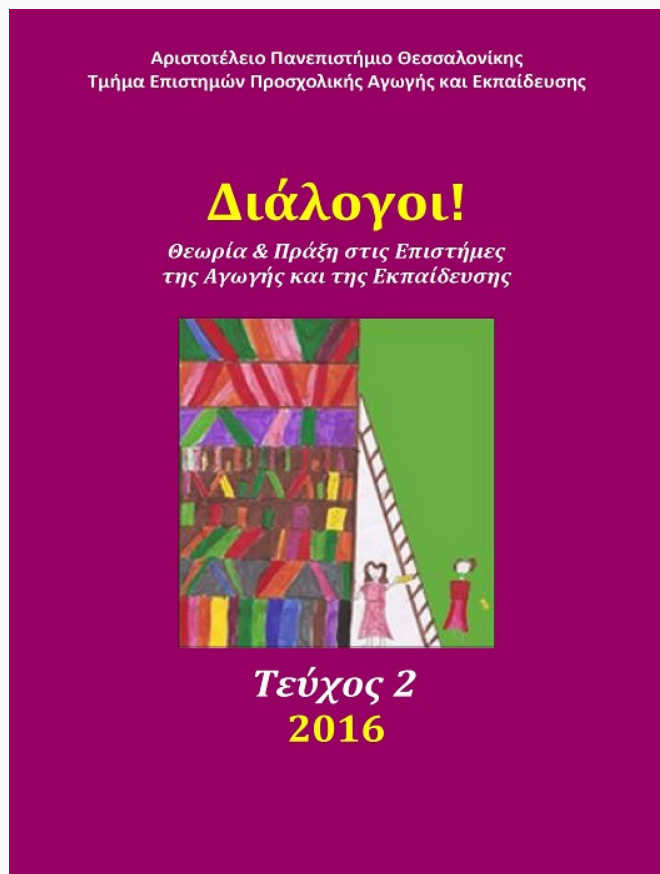

Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης

Τόμ. 2 (2016)

Το παιδικό παιχνίδι σε έναν κόσμο που αλλάζει: Εισαγωγικό σημείωμα

Maria Birbili

doi: [10.12681/dial.10889](https://doi.org/10.12681/dial.10889)

Copyright © 2016, Maria Birbili

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Birbili, M. (2016). Το παιδικό παιχνίδι σε έναν κόσμο που αλλάζει: Εισαγωγικό σημείωμα. *Διάλογοι! Θεωρία και πράξη στις επιστήμες αγωγής και εκπαίδευσης*, 2, 4–8. <https://doi.org/10.12681/dial.10889>

Το παιδικό παιχνίδι σε έναν κόσμο που αλλάζει: Εισαγωγικό σημείωμα

Μαρία Μπιρμπίλη

ΑΠΘ

Το 1934 οι Katherine Glover και Evelyn Dewey έγραψαν ότι οι ενήλικοι οφείλουμε να απολογηθούμε στα παιδιά για πολλά πράγματα, αλλά περισσότερο απ' όλα «που εισβάλαμε στο παιχνίδι τους». Όπως λένε πολύ παραστατικά,

αυτό τουλάχιστον, θα έπρεπε να το είχαμε αφήσει στα παιδιά, ελεύθερο, χωρίς εξονυχιστικούς ελέγχους και πίεση. Ανοίξαμε τρύπες σε φράχτες για να [τα] κατασκοπεύουμε καθώς παίζουν, γράψαμε διατριβές και μελέτες για αυτά που είδαμε, δημιουργήσαμε οργανισμούς για το παιχνίδι, φτιάξαμε τεχνητούς χώρους για να παίζουν και ορίσαμε επόπτες για να τα επιβλέπουν (σ. 193).

Αν και έχουν περάσει 80 χρόνια από τότε, τα λόγια τους ακούγονται επίκαιρα, καθώς ένα ακόμα ειδικό αφιέρωμα για το παιδικό παιχνίδι παραδίδεται στην εκπαιδευτική κοινότητα. Γιατί το παιχνίδι συνεχίζει να μας απασχολεί με αμείωτο ενδιαφέρον; Γιατί ακόμα και σήμερα 'κατασκοπεύουμε' κάτι που ομόφωνα αποδεχόμαστε ότι ανήκει στα παιδιά;

Όπως πολλές άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες, το παιδικό παιχνίδι επηρεάζεται από τις συνεχείς αλλαγές που γίνονται γύρω μας σε διάφορα επίπεδα. Οι αλλαγές αυτές απαιτούν αναστοχασμό και πολύ συχνά αναθεώρηση των θεωριών και των πρακτικών μας έτσι ώστε να μπορούμε να υποστηρίξουμε το παιχνίδι χωρίς να το παίρνουμε από τα χέρια των παιδιών.

Για παράδειγμα, οι ψηφιακές τεχνολογίες έχουν αλλάξει το παιδικό παιχνίδι σε βαθμό που οι Marsh, Plowman, Yamada-Rice, Bishop και Scott (2016) υποστηρίζουν ότι δεν μπορούμε να συνεχίσουμε να χρησιμοποιούμε τις ίδιες ταξινομίες παιχνιδιού που χρησιμοποιούσαμε στο παρελθόν. Καθώς η δράση και η επικοινωνία των παιδιών κινείται αβίαστα μεταξύ φυσικών και ψηφιακών περιβαλλόντων και ενσωματώνει υλικές και άυλες πρακτικές (Marsh et al., 2016), η φύση του παιχνιδιού αλλάζει και ξεπερνά τα όρια του χώρου και του χρόνου του παιχνιδιού, όπως το γνωρίσαμε οι παλαιότερες γενιές. Επειδή η σύγκριση είναι αναπόφευκτη και ο ρομαντισμός συχνά οδηγεί σε γενικεύσεις και αφορισμούς (π.χ. «τα παιδιά σήμερα δεν ξέρουν να παίζουν» ή «το ψηφιακό παιχνίδι καταστρέφει τη δημιουργικότητα των παιδιών»), είναι σημαντικό να προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε τι ελκύει τα σημερινά παιδιά (όχι τα παιδιά γενικότερα) στα σύγχρονα παιχνίδια και ποιες νέες ευκαιρίες για μάθηση και δυνατότητες για παιχνίδι προκύπτουν από αυτά. Παράλληλα, χρειάζεται να

μελετήσουμε τις κοινωνικές αναπαραστάσεις μας για το παιδικό παιχνίδι, με έμφαση στο ρόλο των ενηλίκων, καθώς, αναπόφευκτα, αλλάζει κι αυτός.

Μια άλλη αλλαγή που φαίνεται να επηρεάζει σημαντικά το παιδικό παιχνίδι είναι η αυξανόμενη τάση των ενηλίκων για υπερπροστασία των μικρών παιδιών: προστασία από τις τεχνολογίες, τον καταναλωτισμό, τα Μέσα Επικοινωνίας, τους βίαιους ήρωες των κόμικς, τις ματαιόδοξες ηρωίδες του Disney, τους ξένους στο δρόμο, το τσιμέντο της σχολικής αυλής, την άμμο, τα μικρόβια, το ψευτο-πάλεμα, το κλαδί που θα μαζέψουν από κάτω για να 'ξιφομαχήσουν' με τους φίλους τους... Η αντίληψη ότι τα σημερινά παιδιά ζουν σε έναν κόσμο επικίνδυνο, έναν κόσμο που «δεν μοιάζει σε τίποτα με τον κόσμο όπως τον ξέραμε», οδηγεί τους ενηλίκους να παρεμβαίνουν στο παιδικό παιχνίδι με αυστηρό και συχνά απόλυτο τρόπο. Καθώς όμως αναζητάμε ολοένα και πιο 'ασφαλή' περιβάλλοντα παιχνιδιού, χρειάζεται να αναρωτηθούμε τι κερδίζουμε και τι χάνουμε, όχι μόνο τα παιδιά αλλά και ως κοινωνία.

Στις κοινωνικές αλλαγές καταγράφεται επίσης η έμφαση πολλών εκπαιδευτικών συστημάτων στην απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων, στο όνομα της προετοιμασίας των πολιτών του 21^{ου} αιώνα. Χωρίς να παραγνωρίζουν τη σημασία ή την ανάγκη ενός τέτοιου στόχου, οι μελετητές του παιδικού παιχνιδιού επισημαίνουν την ευκολία με την οποία μπορούμε να πέσουμε στην παγίδα της διχοτόμησης του εκπαιδευτικού προγράμματος σε μάθηση και παιχνίδι (βλ. 'Ανάπτυξη διαθεματικών δραστηριοτήτων'/'Παιδαγωγικά Παιχνίδια', 'Οργανωμένες δραστηριότητες και διερευνήσεις'/'Ελεύθερο παιχνίδι'), η οποία σχεδόν πάντα λειτουργεί σε βάρος του (πραγματικά) ελεύθερου παιχνιδιού (Nicolopoulou, 2010). Η Nicolopoulou (2010) και οι Δαφέρμου, Κουλούρη και Μπασαγιάννη (2006) χρησιμοποιούν το παράδειγμα του εγγραμματισμού, για να μας υπενθυμίσουν ότι τέτοιες διακρίσεις δεν έχουν νόημα στην προσχολική εκπαίδευση και ότι σημαντικοί διδακτικοί στόχοι κατακτώνται πιο αποτελεσματικά καθώς τα παιδιά παίζουν. Παρόμοιες επισημάνσεις κάνουν ερευνητές από το χώρο των μαθηματικών (Poland & van Oers, 2007· Τζεκάκη, 2015) και των Φυσικών Επιστημών (Ραβάνης, 2003· Worth, 2010).

Βέβαια, η σχέση του παιχνιδιού με τη μάθηση εξαρτάται από τον ορισμό που δίνουμε στο παιχνίδι και το θεωρητικό πλαίσιο μέσα από το οποίο το προσεγγίζουμε. Η ανάγκη να γνωρίζουμε τη φιλοσοφία μας για το παιδικό παιχνίδι αναδύεται επιτακτικά κυρίως στις συζητήσεις για το ρόλο του εκπαιδευτικού. Αν για παράδειγμα πιστεύουμε ότι το παιχνίδι οδηγεί 'αυθόρμητα' σε μάθηση, τότε αναπόφευκτα θα υιοθετήσουμε έναν ρόλο παθητικού παρατηρητή ή απλού οργανωτή. Αν αντιλαμβανόμαστε το παιχνίδι ως «το αποτέλεσμα κοινωνικών διαδικασιών, ανθρώπινων αποφάσεων και πολιτισμικών αξιών και νοημάτων», τότε ο ρόλος του εκπαιδευτικού αλλάζει δραματικά (van Oers 2013, σ. 190). Όπως το θέτει ο van Oers (2013, σ. 190), ο εκπαιδευτικός 'νομιμοποιείται' να συμμετάσχει στο παιχνίδι των παιδιών, όπως συμμετέχει σε οποιαδήποτε άλλη κοινωνική δραστηριότητα, και τα παιδιά μαθαίνουν από αυτόν όπως μαθαίνουν από οποιαδήποτε άλλη κοινωνική αλληλεπίδραση.

Η αντίληψη του παιχνιδιού ως κοινωνική αλληλεπίδραση δεν αναδεικνύει μόνο το ρόλο του εκπαιδευτικού αλλά κυρίως δίνει φωνή στα ίδια τα παιδιά ως δρώντα πρόσωπα που συμμετέχουν και ανταποκρίνονται σε αυτά που συμβαίνουν γύρω τους (Αυγητίδου, 2010). Καθώς τα παιδιά μιλούν για το παιχνίδι αποκαλύπτουν συναισθήματα (που οι ενήλικοι ίσως έχουμε ξεχάσει), συγκροτημένες απόψεις και προτιμήσεις (που ίσως ξεχάσαμε να αναζητήσουμε...), ικανότητα για διαπραγμάτευση

που εντυπωσιάζει, δημιουργικότητα που ξαφνιάζει, αποφασιστικότητα να κρατήσουν τον έλεγχο του παιχνιδιού τους που προκαλεί σεβασμό. Συνομιλώντας με τα παιδιά, συνειδητοποιήσαμε επίσης ότι το παιχνίδι μπορεί να αξιοποιηθεί ως μέσο μάθησης μόνο αν είμαστε διατεθειμένοι να λάβουμε υπόψη μας τα ενδιαφέροντα και τις επιθυμίες τους και να πάρουμε κοινές αποφάσεις. Διαφορετικά, τα παιδιά καταλαβαίνουν πολύ γρήγορα ότι αυτό που οι εκπαιδευτικοί ονομάζουμε 'παιχνίδι' εξυπηρετεί στόχους και επιλογές των ενηλίκων (Rogers, 2010). Ή, όπως λένε οι Glover και Dewey (1934, σ. 193), ότι "αρπάζουμε την αγάπη τους για το παιχνίδι και την εκμεταλλευόμαστε". Ποιες είναι όμως οι δυσκολίες και οι προκλήσεις που μπορεί να αντιμετωπίσουν οι εκπαιδευτικοί παίρνοντας την απόφαση να διαπραγματευτούν με τα παιδιά και να συνοικοδομήσουν μια γνήσια παιδαγωγική του παιχνιδιού;

Τα κείμενα που παρουσιάζονται στο αφιέρωμα αυτό επιχειρούν να απαντήσουν στα ερωτήματα και τους προβληματισμούς που τίθενται παραπάνω, κυρίως από τη σκοπιά των παιδιών.

Σε μια εποχή που πολύ συχνά διατυπώνεται η άποψη ότι η δημιουργικότητα των παιδιών περιορίζεται από διάφορους παράγοντες, το άρθρο της Σοφίας Αυγητίδου μάς δίνει μια άλλη οπτική. Στο «Creativity and play in early childhood education: a socio-cultural perspective», η Αυγητίδου επισημαίνει ότι το ελεύθερο παιχνίδι λειτουργεί τόσο ως πλαίσιο όσο και ως κίνητρο για τη δημιουργικότητα των παιδιών. Αλλάζοντας τη χρήση των αντικειμένων, δημιουργώντας νέους χώρους για παιχνίδι, κατασκευάζοντας νέα νοήματα για 'παλιά' υλικά και αγνοώντας τους κανόνες της τάξης όταν αυτά κρίνουν απαραίτητο, τα παιδιά συνεργάζονται μεταξύ τους για να ικανοποιήσουν τις ιδέες και την επιθυμία τους για παιχνίδι. Η συζήτηση που ανοίγει η Αυγητίδου για τη δημιουργικότητα των παιδιών μέσα στο πλαίσιο του παιχνιδιού και την ικανότητά τους να επηρεάζουν την καθημερινότητα της τάξης παροτρύνει τους εκπαιδευτικούς να στοχαστούν τις αντιλήψεις τους για την αξία του παιχνιδιού και να εξετάσουν τα όρια και τους περιορισμούς που μπορεί να επιβάλλουν στη δράση των παιδιών, στο όνομα της προετοιμασίας για το δημοτικό σχολείο.

Τους περιορισμούς που θέτουμε στο παιχνίδι και τις συνέπειες τους για την υγιή ανάπτυξη των παιδιών επισημαίνει και η Μελανθία Κοντοπούλου στο άρθρο της «Ο κίνδυνος της αποφυγής του ρίσκου στο παιχνίδι». Η Κοντοπούλου επικεντρώνεται σε μια διάσταση του παιδικού παιχνιδιού που συζητιέται έντονα τα τελευταία χρόνια, σε πολλές χώρες: το ρίσκο. Στην ενότητα «Η γοητεία του ρίσκου» εξηγεί γιατί αρέσει στα παιδιά να εμπλέκονται σε ριψοκίνδυνες καταστάσεις και πώς η εμπειρία αναπτυξιακά κατάλληλων ρίσκων συμβάλλει στην ολόπλευρη ανάπτυξή τους. Αναζητώντας τους λόγους που οδηγούν στον περιορισμό του ρίσκου στο παιχνίδι, εντοπίζει τον υπερβολικό έλεγχο των ενηλίκων όσον αφορά στην ασφάλεια των παιδιών αλλά και την τάση τους να τα προστατέψουν από τις δυσκολίες της ζωής, γενικότερα. Βέβαια, όπως επισημαίνει και η ίδια η συγγραφέας, ο περιορισμός του ριψοκίνδυνου παιχνιδιού είναι πολυδιάστατο φαινόμενο και συνδέεται με σύνθετους παράγοντες. Το άρθρο ολοκληρώνεται με τον ορισμό του 'αναπτυξιακά κατάλληλου' ρίσκου και προτάσεις προς τους Έλληνες εκπαιδευτικούς για παρεμβάσεις που καθοδηγούν τα παιδιά, χωρίς όμως να περιορίζουν την εξερευνητική διάθεσή τους ή να τους στερούν την ευκαιρία να μάθουν να αντιμετωπίζουν ριψοκίνδυνες καταστάσεις.

Το άρθρο της Μαρίας Μπιρμπίλη «Εκπαιδευτικοί και σύγχρονο παιχνίδι: Η περίπτωση των παιχνιδιών μαζικής κουλτούρας» επιχειρεί να προβληματίσει τους

εκπαιδευτικούς ως προς τη στάση τους απέναντι στα παιχνίδια της μαζικής κουλτούρας. Όπως η σχέση των μικρών παιδιών με τις τεχνολογίες, έτσι και τα παιχνίδια της μαζικής κουλτούρας προκαλούν ανησυχία στους εκπαιδευτικούς, η οποία εκφράζεται συνήθως με τον αποκλεισμό των παιχνιδιών αυτών από την τάξη. Χωρίς να αγνοεί τις ανησυχίες τους, η Μπιρμπίλη παρουσιάζει μια σειρά από επιχειρήματα με στόχο να βοηθήσει τους εκπαιδευτικούς να κατανοήσουν τη σχέση των σημερινών παιδιών με τα συγκεκριμένα παιχνίδια και να τους ενθαρρύνει να αναζητήσουν 'κρυμμένες' μαθησιακές ευκαιρίες στα άσχημα Gormiti ή τις τυποποιημένες ηρωίδες των παιδικών ταινιών. Στο άρθρο τονίζεται η ικανότητα της βιομηχανίας παιχνιδιών να εντοπίζει τι συγκινεί τα παιδιά και τίθεται το ερώτημα αν η εκπαίδευση, σήμερα, έχει την πολυτέλεια να αγνοεί τα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις των μαθητών.

Τη φωνή και τα βιώματα των μικρών παιδιών αναζήτησαν οι συγγραφείς του άρθρου «Υποστηρίζοντας τις οπτικές των παιδιών στο ελεύθερο παιχνίδι: μια εκπαιδευτική παρέμβαση». Η Μαρία Τανακίδου και η Σοφία Αυγητίδου ξεκινούν το άρθρο τους θυμίζοντάς μας ότι το παιχνίδι αποτελεί έναν χώρο και χρόνο που τα παιδιά θεωρούνται πρωταγωνιστές. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, θέτουν το ερώτημα αν οι ενήλικοι μπορούν να εγκαταλείψουν τη θέση εξουσίας που συχνά κρατάνε στο παιδικό παιχνίδι και να τη μοιραστούν με τα παιδιά. Υιοθετώντας τη φιλοσοφία που αναγνωρίζει τα παιδιά ως ειδήμονες της ζωής τους οι δυο ερευνήτριες έδωσαν στα παιδιά μιας τάξης νηπιαγωγείου τη δυνατότητα να αλλάξουν το χώρο σύμφωνα με τις δικές τους ανάγκες και προτιμήσεις. Στόχος τους, εκτός από την εμπειρία των παιδιών, ήταν να μελετήσουν τον τρόπο με τον οποίο ο εκπαιδευτικός μπορεί να υποστηρίξει τη συμμετοχή των παιδιών σε αυθεντικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων που σχετίζονται με το παιχνίδι τους. Οι ερευνήτριες υποστηρίζουν ότι για να είμαστε σίγουροι ότι ακούμε πραγματικά αυτά που έχουν να πουν τα παιδιά χρειάζεται «να ξανασκεφτούμε όχι μόνο την αξία του παιχνιδιού και τη σημασία που αυτό έχει για τα ίδια τα παιδιά, αλλά και τις παραδοχές μας για το ρόλο των παιδιών και των ενηλίκων στην προσχολική εκπαίδευση».

Τελειώνοντας, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι τα θέματα που συζητούνται στο παρόν αφιέρωμα αποτελούν ένα μικρό μέρος των προβληματισμών που απασχολούν την επιστημονική και εκπαιδευτική κοινότητα σχετικά με το παιδικό παιχνίδι. Παρόλα αυτά, συνιστούν σημαντικές πτυχές της σχέσης εκπαιδευτικών και παιδιών με το παιχνίδι.

Βιβλιογραφία

- Αυγητίδου, Σ. (2010). Η συμμετοχή των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία: Προϋποθέσεις και διαδικασίες ενίσχυσής της στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στο Ε. Κατσαρού & Μ. Λιακοπούλου (Επιμ.), *Θέματα διδασκαλίας και αγωγής στο πολυπολιτισμικό σχολείο*. Ανακτήθηκε από http://www.diaapolis.auth.gr/epimorfotiko_uliko/images/pdf/keimena/yliko/enotita_a/augetidou.pdf
- Δαφέρμου, Χ., Κουλούρη, Π., & Μπασαγιάννη, Ε. (2006). *Οδηγός νηπιαγωγού*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα (ΟΕΔΒ).
- Glover, K., & Dewey, E. (1934). *Children of the new day*. New York: D. Appleton - Century.

- Λεμονίδης, Χ. (2015). *Μαθηματικά της φύσης και της ζωής. Εναλλακτικό βιβλίο για τον δάσκαλο και τον μαθητή*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη.
- Marsh, J., Plowman, L., Yamada-Rice, D., Bishop, J., & Scott, F. (2016). Digital play: A new classification. *Early Years*, 36(3), 242-253. doi:10.1080/09575146.2016.1167675
- Nicolopoulou, A. (2010). The alarming disappearance of play from early childhood education. *Human Development*, 53(1), 1-4. doi:10.1159/000268135
- Poland, M., & van Oers, B. (2007). Effects of schematising on mathematical development. *European Early Childhood Education Research Journal*, 15(2), 269-293. doi:1080/13502930701321600
- Ραβάνης, Κ. (2003). *Δραστηριότητες για το νηπιαγωγείο από τον κόσμο της Φυσικής* (Β' έκδοση). Αθήνα: ΔΙΠΤΥΧΟ.
- Rogers, S. (2010). Powerful pedagogies and playful resistance: Children's experiences of role play in the early childhood classroom. In L. Brooker & S. Edwards (Eds.), *Engaging play* (pp. 152-165). Milton Keynes: Open University Press.
- Τζεκάκη, Μ. (2015). Μαθηματική δραστηριότητα μέσα στο παιχνίδι και στο εκπαιδευτικό υλικό. Στο Χ. Σκουμπούρδη & Μ. Σκουμιός (Επιμ.), *Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή «Ανάπτυξη Εκπαιδευτικού Υλικού στα Μαθηματικά και τις Φυσικές Επιστήμες»* (σσ. 60-71). Ρόδος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- van Oers, B. (2013). Is it play? Towards a reconceptualization of role-play from an activity theory perspective. *European Early Childhood Education Research Journal*, 21(2), 185-198. doi:10.1080/1350293X.2013.789199
- Worth, K. (2010). *Science in early childhood classrooms: Content and process*. Ανακτήθηκε από <http://ecrp.illinois.edu/beyond/seed/worth.html>